

Sokrates ve Platon Felsefesinde İnsan Sorunu

 FATİH ÖZKAN ^a

Geliş Tarihi: 10.02.2019 | Kabul Tarihi: 27.04.2019

Öz: Herakleitos'un felsefesini özetlediği 'Kendimi Araştırdım' sözüyle en açık ifadesini bulan insan sorunu, Sokrates'le birlikte sağlam bir teorik çerçeve kazanmıştır. Sokrates'in felsefesini öncekilerden ayıran başlıca sınır, insan sorunudur. Sokrates felsefesini büyük oranda Platon'un diyaloglarından öğrenmemiz nedeniyle ve Sokrates'in ele aldığı pek çok konunun Platon felsefesinin bütünlüğü içinde daha bir anlam kazandığı için İnsan sorununu Sokrates ve Platon'un felsefelerinde birbiriyle ilişkili olarak ele aldık. Diyaloglarda Sokrates bize insan doğasına ait temel nitelikleri ve ahlaki erdemleri ayrıntılı bir biçimde anlatmakta ve insanı bir bilinç varlığı olarak ele almaktadır. Sokrates'e kadar bir monolog olarak ele alınan felsefe konuları, onunla birlikte bir diyaloga dönüşmüştür. Sokrates'e göre, insan, doğasına dair bilgiye diyalog yoluyla ya da diyalektik düşünceyle ulaşabilir. Dolayısıyla onun felsefesinde insan, kendisine sorulan rasyonel bir soruya rasyonel bir cevap verebilme yeteneğine sahip bir varlıktır, diye tanımlanabilir. Kendisine ve başkalarına rasyonel cevaplar verebilmek suretiyle insan aynı zamanda ahlaki özne olur.

Anahtar Kelimeler: Sokrates, Platon, insan sorunu, varlık, rasyonellik.

^a AHBVÜ, Polatlı İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
fozkantr@hotmail.com

Human Problem in the Philosophy of Socrates and Plato

Abstract: The human problem, which is clearly stated by the word of 'I researched myself' which Heraclitus summed up the philosophy, gained a solid theoretical framework with Socrates. The borderline which separates the philosophy of Socrates from the previous ones is the human problem. Because Socrates's philosophy was largely learned from Plato's dialogues, and because many of Socrates's subjects gained more meaning in the unity of Plato's philosophy, we discussed the human problem in relation to Socrates and Plato's philosophies. In dialogues, Socrates elaborates on the basic qualities of human nature and moral virtues and considers human as a being of consciousness. Until the period of Socrates, the subjects of philosophy which were dealt with as a monologue turned into a dialogue with him. According to Socrates, a human can reach the knowledge of his nature through dialogue or dialectical thought. Therefore, in his philosophy, man can be defined as being capable of rationally answering a rational question. By giving rational answers to himself and others, human also becomes a moral subject.

Keywords: Socrates, Plato, human problem, being, rationality.

© Özkan, Fatih. "Sokrates ve Platon Felsefesinde İnsan Sorunu." *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18 (2019), 1-20.

Giriş

İnsan sorunu, genel anlamda insana mahsus sorun teşkil eden hususları tanımlama ve filozoflar tarafından insanda bulunması öngörülen yetkinliklerin ele alınmasını ve insan doğasına ilişkin olarak bir tür idealin ortaya konulmasını içermektedir.

İnsan doğasına ilişkin her bir teori, öncelikle “insanın evrendeki yeri nedir?”, “neden buradayız?” tarzında varoluşumuzun kökenlerine dair sorular sormak ve bizi varlığa getiren iradenin bizim var oluşumuza yüklediği amaçtan hareketle “ne için buradayız?” ve “ne yapmalıyız tarzındaki sorularla varoluşa anlam verme çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Stevenson, 2018: 12). İnsan sorununa Sokrates ve Platon özelinde baktığımızda insan hayatı ve insanlık tarihi için aşkın ve objektif bir amacın öngörüldüğüne tanıklık etmekteyiz.

İnsan sorununu, Sokrates ve Platon düşüncesinde ortak olarak ele almamızın nedeni, Sokrates’in kendisinden geriye yazılı bir eser bırakmaması ve Sokrates’e ait düşünceleri büyük ölçüde Platon’un eserlerinden öğrenmemizdir. Çünkü o, önemli ölçüde Platoncu düşünce aracılığıyla insanlığın düşünsel uğraklarında kendisine yer edinmiştir. Diğer taraftan Sokrates’in düşüncelerinde kapalı kalan hususların birçoğunu Platon’un eserlerindeki Sokrates figürü üzerinden açıklığa kavuşturma imkânına sahibiz. Ancak insan sorunu bağlamında aralarında bir fark gözetmemiz mümkündür. O da şudur: insan sorunu Sokrates düşüncesinin odağını oluştururken bir sistem filozofu olması nedeniyle Platon felsefesinde odak teşkil etmediğini varsayabiliriz.

Felsefenin ilk dönemlerinde filozofların ilgisinin daha çok doğa araştırmalarına yöneldiğini görmekteyiz. Bu dönemde akla dayalı açıklamalar öne çıksa da mitolojik açıklamalara da sıklıkla başvurulmuştur. Sonraki dönemlerde de bu açıklamalar yeni bir biçim ve derinlik kazanmak suretiyle varlığını devam ettirmiştir. Bununla birlikte evrene dair ilk mitolojik açıklama-

larda her zaman ilkel bir kozmolojiye ilkel bir antropolojinin eşlik ettiğini görmekteyiz. Çünkü “dünyanın başlangıcı sorunu ayrılmaz bir şekilde insanın başlangıcı sorunu ile birbirine karışmıştır.” (Cassirer, 1980: 15). İlkçağ felsefesinin önemli doğabilimcilerinden olan Herakleitos, “insanın gizlerini incelemeksizin, doğanın gizlerini kavramaya çalışmanın mümkün olmayacağı” fikrini ileri sürmüştür. (Cassirer, 1980: 15). Herakleitos’un felsefesini özetlediği ‘Kendimi Araştırdım’ sözüyle en açık ifadesini bulan insan sorunu, Sokrates’le birlikte sağlam bir teorik çerçeve ve yetkin bir form kazanmıştır (Cassirer, 1980: 16). Onun araştırmalarının yöneldiği yegâne evren, insan evrenidir.

Sokrates’in felsefesini bir tasnife tâbi tutacak olursak onun antropolojik bir felsefe olduğunu açıklıkla söyleyebiliriz. O aradığı bilginin doğruluk ve evrensellik kriterini kavramsal bilgede bulmaktadır. Bu nedenle de mitolojik anlatımların ve doğa araştırmalarının kendisine bir fayda sağlamayacağını düşünmektedir. Phaidros diyalogunda bunun sebebi şöyle izah edilir: “Ben şu ana değin, Delphoi tapınağının kapısındaki öğüt gereğince, henüz kendimi bilmiş değilim. Daha kendimi bilmezken yabancı şeyleri bilmeye çalışmak bana gülünç geliyor... Ben efsaneleri değil, kendimi inceliyorum.” (Platon, 2017: 230a) Söz konusu Diyalog’ta Sokrates’le arkadaşı Phaidros Atina şehir surlarının dışında doğa harikası bir yere gelirler. Sokrates’in bu güzellikleri ilk kez gördüğünü fark eden Phaidros çok şaşırır. Phaidros’un şaşkınlığı karşısında Sokrates, “Hoş gör, benim iyi kalpli dostum; ne yaparsın öğrenmeyi seviyorum. Bana bir şey öğretenlerse, kırlar ve ağaçlar değil, şehirdeki insanlardır” demiştir. (Platon, 2017: 230e)

İnsan doğası söz konusu olduğunda deneysel gözlem ve mantıksal çözümleme yetersiz kalmaktadır. İnsanın doğasını, fiziksel nesnelere doğasını araştırdığımız yöntemlerle araştıramayız. Fiziksel nesnelere, nesnel özellikleri üzerinden betimlenebilirler. Ama insan ancak bilinçliliği aracılığıyla betimlenebilir ve tanımlanabilir. İnsanı anlamak için onunla gerçekten

karşılaşmak gerekir. Sokrates'e kadar düşünsel bir monolog olarak anlaşılmuş olan felsefe, Sokrates'te bir diyaloga dönüşmüştür. Sokrates, insan doğasının bilgisine ancak diyalog yolu ve diyalektik düşünce aracılığıyla erişebileceğine kanaat getirmiştir. (Cassirer, 1980: 17).

'İnsan nedir?' sorusuna doğrudan ve köşeli bir yanıt vermek yerine dolaylı ve ucu açık bir yanıt vermek durumundayız. Çünkü insan sürekli olarak kendini araştıran ve bu nedenle de varoluşunun her anında var oluşunun koşullarının incelenmesi ve denetlenmesi gereken bir varlıktır. Sokrates, *Savunma*'sında "Araştırılmayan, sorgulanmayan ve üzerinde düşünülmemeyen bir hayat yaşamaya değmez" (Sokrates, 2015: 38a) demektedir. "Sokrates'in düşüncesini, onun, insanı, kendisine ussal bir soru sorulduğunda ussal bir yanıt verebilen bir varlık olarak özetleyebiliriz. İnsanın gerek bilgisi, gerekse ahlakı bu çerçeve içinde kavranabilir." (Cassirer, 1980: 17).

Klasik psikolojide, yaşam kendi içinde değişmekte ve aktmaktadır. Ancak yaşamın gerçek değeri hiçbir değişiklik kabul etmeyen, öncesiz ve sonrasız bir düzende aranmalıdır. İnsan, algılama, sorgulama ve yargılama hakkını eline buldurmakla evrenle arasındaki ilişkide öncü rolünü kavrar. "Aslında insanı belirleyen, doğasının zenginliği, güç anlaşılabilirliği ve çok yönlülüğüdür." (Cassirer, 1980: 21-22). Bu nedenle insanın kalıcı ve değişmeyen bir 'doğa'sını, yalın ve türdeş bir varlığını ortaya koymak pek mümkün değildir. O madde ile mananın garip bir karışımıdır. İnsanın yeri bu iki kutup arasındadır.

Platon, hem kendi düşüncesini Sokrates'in düşüncesiyle ilişkilendirmek hem de Sokratesçi düşüncenin felsefi bağlamını doğru yansıtmak için Sokrates figürünü idealleştirmiştir. Sokrates figürü üzerinde bazı tartışmalar bulunsa da Sokratesçi mesajın özüne ilişkin olarak bir netlikten bahsedebiliriz. Bu netlik onun felsefi görüşlerinden daha çok yaşamı ve ölümüyle ilgilidir. Doğrusu Sokrates, felsefi bir anlayış önermek yerine hayatını insanların içlerinde taşıdıkları doğruluk ve erdemleri açığa çıkarmalarına adanmıştır. Böylece onların doğru düşünüp doğru

yaşamalarına katkı sağlayabileceğine inanmış ve gündelik yaşamın her anını daha bilinçli ve anlamlı kılmalarına yardımcı olmuştur.

Sokrates'te İnsan Doğası

Her filozof, öncelikle kendi döneminin düşünsel dünyasına tanıklık eder ve bu dünya ile yüzleşir. Gerçek değerini ve özgünlüğünü sahici sorunlarla yüzleşmek suretiyle kazanır. Sokrates'in düşüncelerindeki özgünlüğün ortaya konulması için sofistlerce desteklenen görelilik atmosferinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bilindiği üzere Sokrates, Antik Yunan'da retoriğin hâkim olduğu sofistik dönemde yaşamıştır. Sofistler, bilgelik mesleğini dinleyiciyi etkileme ve onlar nezdinde itibar kazanma, onlardan alkış ve onay alma yönünde icra etmişlerdir. İnsanın müstakil bir özü ve hakikati olduğu fikri, sofistlerce kabul edilmediği için onlar insanın benliğinin ve kimliğinin, son değerlendirmede yürürlükteki değer hükümleriyle inşa edildiğini ileri sürmüşlerdir. (Özkan, 2013: 37). Dolayısıyla insanın müstakil bir doğasının olup olmaması, sofistlerle Sokrates arasındaki temel bir tartışma konusudur.

Sokrates'in kendinden sonraki düşünörlere ilham veren tarafı, sadece mantığımızı dikkatli ve sistematik bir şekilde kullanmamız halinde hem gerçeğin bilgisini hem de bilgece yaşamın yollarını keşfedebileceğimizi vadetmesidir. Bunun yanı sıra ölümden sonraki hayat için de ruha titizlik göstermek gerekir. Ruh, kutsal ve ölümsüz olduğu için ruh bakımı aynı zamanda ölümden sonraki hayat için bir hazırlıktır. Sokrates Phaidon Diyalogunda ölümünden sonra cenazesıyla ilgili olarak "Biraz sonra ölüsünü göreceğiniz (kişi) ben olmayacağım." demiştir. (Platon, 1997: 115d). Ona göre, "Ruh bu durumda kendisine benzeyene, görölmeyene, tanrılık olana ve ölmeyene doğru gider" (Platon, 1997: 81a). Belli ki Sokrates'in ölümüne müteakip kaleme alınan bu metinde insan doğasının insanın 'ruhunda' olduğu vurgulanmaktadır. Ruh veya akıl içimizde tanrısallığın yansıdığı bir aynadır. İnsanın özce kendini bilmesi için kendisini başkasının özünde tanıması gerekir. Gerçek anlamda

özü tanıma farklılığın fark edilmesiyle mümkün olur: Ruh insanda tanrısallığın barınağıdır. (Platon, 2017: 133abcde). Aslında anlıyoruz ki gerçek anlamda fark edilen insanlar arasındaki tanrısal türdeşliktir. Ve kendilik bilgimizi başka benler üzerinden pekiştirmekteyiz.

Kendilik bilgisine sahip olmak kişiye kendisine ait şeylerin iyi mi yoksa kötü mü olduğunu fark etmesini sağlar. Yine aynı şekilde muhataplarımızın kim olduğunu bilirsek onlar için de iyi ve kötünün fark edilmesinin yolunu açabiliriz. Bir de “Kendini bil” ilkesinin önemli bir amacı da insanın her şeyin ölçüsü olmadığını hatırlatmaktır. Çünkü kendini tanımak gurur bulutlarını dağıtır (Platon, 2017: 229e). Üstelik, “kendisini ilgilendiren şeyleri bilmek ve yapmak, kendisini tanımak sadece bilge insan işidir.” (Platon, 2015b, 72a). Ancak Sokrates her insanın içinde kendini tanıma iradesi barındığını ısrarla vurgular. Russ’un deyimiyle belki de “Onun en üstün erdemi, öğrenme, öğretme ve yaşama bakımından bilmenin her insanın kendine, içindeki ‘evrensel’e doğru bir dönüş, bir dönüşüm olduğunu göstermesi ve kanıtlamasıdır.” (Russ, 2011: 43). Buna göre felsefe yapmak, bilgi biriktirmekten veya teknik bir yetenek kazanmaktan öte bir faaliyettir. Savunma’da bu açıkça ifade edilir: “Ey Atinalılar, gerçekte benim fiziksel kurgularla hiçbir ilişkim bulunmamaktadır.” (Platon, 2015a: 20e).

Sokrates, Delfi Kahininin kendisiyle ilgili olarak ‘Atina’nın en bilge insanı’ olduğuna dair sözlerinden kendisinin bilgisizliğini kabul ettiği için en bilge insan olduğunu kastettiği sonucuna ulaşmıştır. (Platon, 2015a: 22cd). Sonra görevini kalıcı gerçekliği, gerçek bilgeliği arama ve onu dinlemeyi onaylayacak her insandan yardım alma olarak düşünmeye başladı. Sokrates, doğası itibarıyla insanların iyi olduklarını ve kötülüğün ârizî bir durum olup ortadan kaldırılabilceğini kabul etmekle ahlâk alanında tam bir iyimserlik sergilemiştir.

Platon’da İnsan Doğası

Platon felsefesinde insan doğasına dayalı net bir program görmektedir. İnsan doğasına ilişkin konular, Platon’un ortaya

attığı idealar teorisinin ahlak, sanat, siyaset ve eğitim alanına uygulanması sürecinde ele alınmaktadır. Uygulamada ortaya çıkan -örneğin- doğru ve adil davranışlar, doğruluk ve adalet ilkesinin (ideasının) birer tezahürüdür. Ahlaki davranışların örnekleri ile idealarını birbirinden ayırmak konusunda Sokrates'in gösterdiği titizliği Platon da göstermiştir. Bir kimse diğer bir kimse için iyilikte bulunurken, bu fiil bir diğeri için iyilik olmayabilir. Dolayısıyla ahlakî davranışlar mutlak bir ideadan pay almakla birlikte kendileri mutlaklık taşımazlar.

Platon, insan sorunu da dâhil olmak üzere her türlü sorunun çözümünün ancak konuyu en iyi bilen kimselerin yönetim ve denetiminde çözülebileceğini savunmaktadır. İdeal bir insanın ortaya çıkması için ideal bir toplumun oluşturulması fikrinin bir tezahürü olan *Devlet* diyalogunda toplumun bilgiler tarafından yapılandırılması öngörülmüştür. Görüldüğü üzere, "Sokrates, insan ve kültür sorunlarını ahlak felsefesi açısından ele alırken, aynı problemleri Platon daha çok siyaset ve toplum felsefesi açısından incelemiştir." (Günay, 2006: 25)

Platon'un ortaya koyduğu insan doğası kuramının temel özelliği, insanın toplumsal bir varlık olduğu iddiasıdır. Birey olarak insan, kendi kendine gideremeyeceği pek çok gereksinmesi olduğu için kendine yeterli değildir. Yiyecek, giyecek, barınak gibi maddi gereksinmelerini bile başkalarına dayanmadan karşılayamaz. Zamanın çoğunu yaşamını sürdürmek için çabalamakla geçiren birinin dostluk, oyun, sanat, öğrenim gibi etkinlikler için çok az zamanı kalır. Ayrıca farklı bireylerin farklı ilgi ve yetenekleri bulunduğu da apaçık bir olgudur. Örneğin toplumda çiftçiler, zanaatkârlar, askerler, yöneticiler ve benzerleri bulunmaktadır. Her birey doğasına göre eğitim ve deneyimle bir görevde uzmanlaşır. (Platon, *Devlet*: 369-371) "Toplum içinde yaşamanın insan için doğallığı tipik bir Grek anlayışı olup Platon tarafından da benimsenir. Başka hiçbir şey, toplumsallık kadar insansal olamaz." (Stevenson, 2005: 39) İnsanların güçlü yanları kadar zayıf yanları vardır. İnsanlarda görülen bu zayıflık ve eksiklikler de toplumsal yapıdaki bazı

sorunlardan kaynaklanmaktadır. Yetkin olmayan bir toplum, yetkin olmayan bireyler üretmektedir. Tersinden bir akıl yürütmeye kusurlu bireyler kusurlu toplumları oluşturmaktadır. Adil olmayan bireyler adaletsiz bir toplum yapısı oluştururlar. Bunun tersi de doğrudur. Çünkü adalet, her bireyin görevini hakkıyla ve birbiriyle uyum içinde gerçekleştirmesidir.

Platon'a göre insan, içinde yaşadığı devletin karakterini aksettirir. İnsanı kavramak için onun içinde yaşadığı toplumu göz önünde tutmak gerekmektedir. Aslında devlet de insanların bir araya gelerek kendi iradeleri ile kurdukları bir kurum değil, bir *organism*'dir, bir bütündür. Bu nedenle devlet, büyük çapta bir insan, insan ise küçük çapta bir devlettir. Meselâ, şan ve şerefi her şeyden üstün sayan bir devlet içinde yaşayan fertlerin taşıdığı şan ve şeref kaygısı, bütün öteki faziletleri, bütün öteki kıymetleri ikinci plâna düşürür ve gölgeler. Müstebit devletler içinde yetişen fertler ise müstebit ve köle ruhlu olurlar. Bunlar, iktidarı ele aldıkları zaman amansız bir tiran, iktidardan düştükleri zaman ise köle ruhlu kişilerdir. Zenginliğin ön plânda tutulduğu bir devlet çatısı altında yaşayan fertlerin ruhunda da yalnız zenginlik hırsı yer alır ve bütün öteki değerleri ikinci plânda tutar. Nihayet usta hatiplerin ve demagogların elinde oyuncak olan bir demokratik devlet de, hırs ve heyecanlarına göre hareket eden fertler yetiştirir. Çünkü demagogların elinde oyuncak olan ve bunların kaprislerine göre durmadan fikir değiştiren bir devlet, fertler için hiç bir vakit sürekli ve istikrarlı bir örnek oluşturamaz. (Birand, 1987: 61-62).

Platon'a göre insan topluluğunun gerçek anlamını kavramak ve onu gerektiği şekilde düzenleyebilmek için ilkin astronomik kosmos'u kavramış olmak gerekir. Çünkü uyum ve düzen kavramlarının anlamını bilmek ancak öncesiz ve sonsuz bir düzenin ifadesi olan astronomik Kosmos'u kavramakla mümkün olur. İnsan, astronomik Kosmos'u incelerken uyum ve düzen düşüncesinin kendisine varır. Gerçekten, bu öncesiz ve sonsuz düzen içindeki yıldızların, mahrekleri üzerindeki sonsuz kanunlu ve uyumlu hareketleri, onu kanun kavramının

kendine götürür. Gökyüzündeki bu uyum ve düzene hayran olan insan, onun bir modelini de yeryüzünde gerçekleştirmek ister. İnsanlık topluluğuna hâkim olacak kanunların da tıpkı yıldızlar âlemindeki kanunlar gibi sürekli ve uyumlu olması gerektiği düşüncesine varır. Bu suretle, devlet, astronomik Kosmos'un yeryüzündeki bir modeli olmalıdır. Devlet içinde yaşayan fertse, devletteki bu uyum ve düzeni kendi ruhunda gerçekleştirmelidir. (Birand, 1987: 67-68).

Platon bireylerle toplum arasında tam bir uyumun sağlanmasının ve sorunlarının çözümünün bir şartı olarak filozofların kral ya da kralların filozof olmasını önermiştir. Bu sayede devlet gücü ile akıl gücü aynı insanda birleşmiş olacak ve herkese yalnız kendi yapacağı bir iş verilmek suretiyle insanla toplum hayatında en üst düzeyde bir uyumun sağlanması mümkün olacaktır. (Platon, 2001: 148)

Platon'un düşüncesine göre insan sadece gerçekliğin ne olduğunu bilmekle yetinip diğer şeylere kayıtsız kalabilen bir varlık değildir. İnsan, bilgili olmanın yanı sıra ahlakî, estetik, toplumsal ve dinsel yönleri olan bir varlıktır. Bundan dolayı, insanın nihaî düzeyde yetkinlik kazanması için onun içinde yaşadığı dünya, onun karmaşık doğasının taleplerini karşılayabilecek bir dünya olmak zorundadır. Platon'un en yüksek gerçekliğe 'iyi ideası' adını vermesinin nedeni budur. İyi ideası bilindiğinde bizim nihaî sorularımız cevabını bulur. Başka deyişle Platon, eski Yunan'ın kozmos düşüncesini olumlar. Dünya ve insan organik bir birlik oluşturur. (Jones, 2006: 202). O halde idealar dünyası sadece bilgilerin saklandığı bir veri deposu değil, aynı zamanda Platon'un ileri sürdüğü gibi, adalete, estetik'e, dine ve ahlaka ilişkin taleplere de karşılık verir. Bu nedenle iyi ideası yetkinlik bakımından diğer bütün ideaların üstünde yer almaktadır.

Jones'in de belirttiği gibi 'adalet' ideasının analizi organizma ve işlev kavramlarını gündeme getirmektedir: "İnsanın amacının haz değil, mutluluk olduğu, insanın çeşitli işlevleri dengeye ve uyuma sokulmak zorunda olan bir organizma ol-

duğu olgusundan çıkar.” (Jones, 2006: 242). Bunlar Platon’a göre insan doğasına ilişkin nesnel olgulardır. Platon’a göre sofistler, iyinin doğasını ya anlamamışlar ya da görmezden gelmişlerdir.

Platon, insan doğasının birbirinden ayrı unsurlarını tanımlamak suretiyle ruhu üçlü bir anatomik yapı olarak tasarlamıştır. Akıl, irade ve iştah her insanda bulunmakla birlikte Platon, bunlardan birinin baskın rolüne göre üç farklı insan tipi tanımlamıştır: bilgi sever; şöhret sever; para sever. (Platon, 2001: 581e) Ruhun unsurları arasında bulunan irade ve iştah üzerindeki yönetim ve kontrol hakkı akılda olmalı ve aralarında ahenkli bir uyum bulunmalıdır. Platon bu ideal koşulu Grekçe *dikaioussune* sözcüğü ile karşılar. Bu sözcük İngilizceye genellikle *adalet* (equitable) olarak çevrilir (Stevenson, 2005: 38). İyi organize olmuş adil bir toplum, her bir unsurun kendi rolünü birbiriyle uyumlu bir şekilde oynadığı toplumdur. Platon, erdemi, kapsamı içine giren ahlâkî değerlerin yetkinliği ve tam işlevselliği olarak ele alır. Erdemsizliği ise bir kusur ve zayıflık olarak görür. Dolayısıyla ruhun unsurları teorisi, Platon düşüncesinde birey ve topluma ilişkin idealleri temsil etmektedir.

Stevenson’un da belirttiği gibi bugün pek çok insan Platoncu toplum idealiyle mevcut durum arasında birbiriyle örtüşen ve ayrışan yönleri gözden geçirmektedir. Buna göre, “pek çok insan hala herhangi bir içsel ahenk ile zihinsel güçlerini koordine etmiyor ve pek çok toplum da Platon’un peşinde olduğu düzen ve istikrara sahip değil.” (Stevenson, 2018: 122). Platoncu düşüncede bireysel sorunlar toplumsal sorunlarla yakından ilgilidir. Bireysel sorunlar sadece toplumsal süreçlerden ya da toplumsal sorunlar sadece bireylerin kusurlarından kaynaklanmıyor; bunlar bileşik kaplar teorisi gibi birbirini olumlu ya da olumsuz yönde beslemektedir.

Platon’a göre, devletlerin yönetim şekilleri ile vatandaşların karakterleri arasında da birebir ilişki vardır. O aristokrasiyi en iyi yönetim biçimi olarak görür. Bireyler ruh ve beden sağlığına ve bireysel uyuma en çok bu yönetim biçimi altında kavu-

şurlar. Diğer bütün yönetim biçimleri ve bu yönetimlerin vatandaşları sorunludur. Öteki devlet şekillerinden dördü üzerinde durmak ve her şeklin karşılığı olan insanı da düşünmek yerinde olacaktır. Böylece hepsini gözden geçirmiş, en iyiyle en kötüyü ayırmış; en iyi insanın en mutlu, en kötü insanın da en mutsuz olup olmadığını anlamış oluruz (Platon, 2001: 544a). Bu devlet şekli olan timokrasidir. Değer bakımından ikincisi oligarşidir ki bunun bozuk yanları saymakla bitmez. Üçüncü olarak bunun karşıtı olan demokrasi gelir. Dördüncü ve son olarak da hepsini bastıran tiranlık (Platon, 2001: 544c). Yunanlılarda da yabancılarda da bunların her türlüüne rastlanır... Kaç çeşit insan yaradılışı varsa o kadar da devlet şekli var. Devlet şekilleri de vatandaşların her işte ağır basan huylarından çıkmaktadır. Vatandaşların huyları devletlerin huylarına karşılık gelmektedir (Platon, 2001: 545a). Platon, politik süreçlerde yaşanan olumsuzlukların geçmişten gelen izlerini takip etmekte ve yeni yetişen nesillerin bireysel karakterlerinin şekillenmesinde kuşaklar arası ilişkilerin etkilerini detaylı bir biçimde irdelemektedir.

Sophia ve Phronesis Birlikteliği

Hem Sokrates'in hem de Platon'un felsefesinin temelinde bilgi yer alır. Akla dayalı sorular sorularak kesin, kavramsal ve tümel bir bilgiye ulaşmak amaçlanır. Sağlam bir bilgi hem bireylerin yetkinleşmesini hem de devletin inşasını temin eder. Çünkü iyi bir yaşamın ve adil bir devletin nasıl olacağı sorunu, çatışan kanaatlerin uzlaştırılmasından çok, temelde bir bilgi sorunudur. Nasıl yaşamamız gerektiğine ilişkin bir hakikat vardır ve bu hakikatin bilgisine akıl ve iyi'lik sahibi olan kimse ler diyalog yöntemini kullanarak ulaşabilirler

Sokrates'e göre bu dünyada böyle üstün bir düzen bulunmasaydı, gerçek bilginin de ortaya çıkması mümkün olmazdı. Dünyadaki bu üstün düzen, yalnız iyilik sahibi bir Tanrı'nın varlığı ile açıklanabilir. Bu üstün kuvvet, dünya yüzündeki bu tanrıca düzeni gerçekleştirir. Bu düzenin esasını da ölümsüz

olan insan ruhunun gelecekteki hayatı meydana getirir. Ruh, işlediği iyi eylemler için ödüllendirilecektir, kötü eylemler için de cezalandırılacaktır. (Platon, 2011, 621d)

Sokrates, bilgi ile erdemi nerdeyse eşitler. Erdem bilgidir, erdemsizlik de bilgisizliğe eşdeğerdir. Erdem olan bilgi aynı zamanda insanın özüne ilişkin bilgidir. Erdemi tanımlamanın bir yolu da onu kendini bilmeye eşitlemektir. O, bilgiyi ahlâkî eylemin dayanağı olarak araştırır. Erdem ve bilgi arasındaki ilişki konusunda Sokratik yaklaşım, insan doğasının değişmez olduğu gibi ahlâkî değerlerin de değişmez olduklarını öngörür. Bilgisiz bir ruh erdemsiz bir ruhtur. Bu ruhun, her şeyden önce aydınlatılması, bilgisizlikten kurtarılması gerekir. Ona göre, insanda, doğuştan bir kötülük mevcut değildir. Kötülük bir yanılma sonucunda ortaya çıkar.

Platon da Sokrates'in kimsenin bile bile kötülük etmediği ilkesine her vakit inanır. Ancak bununla birlikte, kötülük yalnız, bilgisizliğin değil, belli hastalıkların, vücuttaki bazı zararlı ifrazların sonucu olabilir ya da yanlış eğitim ve kötü yönetimlerin de bir insanın kötüleşmesinde rol oynayabileceğini düşünür. (Birand, 1987: 61).

Platon, kendisinden sonra Aristoteles'in teorik erdemleri konu ettiği *sophia* ile pratik erdemleri konu ettiği *phronesis* arasında kategorik bir ayrımı reddeder. Platon *sophia* ve *phronesis* arasında böyle bir ayrıma gitmeyerek, biçimlere dair teorik bilginin doğru uygulama için gerekli ve yeterli olduğunu düşünmüştür. Oysa Aristoteles, iyi hakkındaki teorik bilginin insanı doğrudan doğruya iyi yapmadığı yönündeki kanaatinden dolayı böyle bir ayrıma gitmiştir. Ona göre pratik bilgelik bir dizi emir ve yasağı bilmek ve uygulamaktan ibaret değildir. Çünkü hayatta karşılaşılan bütün sorunları çözebilecek bir kurallar dizisi oluşturmak mümkün değildir. Bu nedenle ahlâkî öznelerin olayların koşullarını göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. (Aristoteles, 1997: 1104a9). Aristoteles çocukların erdemli alışkanlıklar kazanması için eğitimin yerini tutacak başka bir şey önermiyor, ancak Platon'un Devlet'inde yaptığı

gibi onun da umudu insan erdemleri hakkında yaptığı kapsamlı açıklamaların sosyal kuramcılara ve yasa koyuculara, insanların kendini gerçekleştirmeleri katkı sağlarken ve toplumu nasıl organize etmeleri konusu üzerinde düşünürken yardımcı olmaktır. (Aristoteles, 1997: 13).

Sokratesçi düşüncede bilgelik ve erdemin özdeşliğinden erdemin birliği sonucu çıkmaktadır. Gerçekte salt bir erdem, insan için gerçekten iyi olana, onun ruhunun sağlık ve uyumuna gerçekten katkıda bulunan bir bilgidir. Buradaki tanımlamadan daha önemli olan konu erdemin öğretilbilirliğidir. Sofistler hiç kuşkusuz erdem sanatını öğreteceklerini ileri sürüyorlardı; ama Sokrates evrensel ve değişmeyen ahlaklı ölçütlerin varlığını söz konusu etmekle onlardan ayrılmıştır. Belirtilmesi gereken başlıca nokta 'öğretme'nin Sokrates için yalnızca kavramsal bir bilgilendirme anlamı değil ama daha çok bir insanı gerçek bir içgörüyeye götürme anlamı taşımış olduğudur. (Copleston, 1997: 103)

Olgunluk devresine erişen Platon'un ahlak görüşü ise ideler nazariyesi ile sıkı sıkıya ilgilidir. Bu devrede Platon'a göre, gerçek fazilet, gerçek bilgiye dayanır. Gerçek bilgi ise, idelerin bilgisidir. İnsan ruhunun büsbütün ideler dünyasına yönelmesi ve insanın kendi hayatını da ideler dünyasına göre şekillendirmesi esastır. Platon'un gençlik dönemi diyaloglarında, erdemlerin özünün neden ibaret olduğu sorusu ortaya atılır ve sonunda, erdemin bir bilgi olduğu düşüncesi ileri sürülür. Ona göre erdem istenilebilecek şeylerle, istenilmemesi ve kaçınılması gereken şeyler hakkında bir bilgidir. Böylece, birçok erdemler yerine tek bir erdemin varlığına dikkat çekilir. (Birand, 1987: 60). Fakat Platon *Menon* ve *Phaidon* gibi olgunluk dönemi diyaloglarında gerçek erdemle sıradan erdemi birbirinden ayırır. Filozofun sahip olduğu gerçek erdem, iyinin kendinin, güzelin kendinin, âdilin kendinin bilinmesinden, yani idelerin bilinmesinden ibarettir. İdelerin bilgisine ulaşmış olan bilge kişi, erdemin kendisine de ulaşmış demektir. Alelâde erdeme gelince, bu da gündelik hayattaki 'doğru düşünce'dir. Gündelik hayatta

yerinde sayılabilecek bir eylem, alelâde erdemi meydana getirir. Bundan dolayı, filozofun, adalet, fazilet ve itidal anlayışı ile alelâde kimsenin bu kavramlardan anladığı anlam, birbirinden tamamıyla ayrılır. (Birand, 1987: 61).

W. T. Jones, Platon'un yazılarında güneş ve mağara gibi metaforlara müracaat etmesinin gerekçesi olarak erdemin kavramsal bilgisi yerine, diyalogların sağladığı ilişkisel ortamda metaforlar aracılığıyla erdemlerin bizzat kendisine ulaşmak ve bir miktar da erdemi yaşantılamayı sağlamak olduğunu ileri sürer. Ona göre metafor, bir deneyimi bizzat yansıtmak yerine hayalgücü yardımıyla yeniden kurgulamaya yöneliktir: "Ateş altında olmanın neye benzer olduğunu bilmenin yalnızca iki yolu vardır. Biri, ateş altında olmaktır; öteki ise bir betimleme olmayıp hayal gücüne dayalı bir yeniden kurgulamadır. Bu, Platon'un yazılarında mit'in rolünü açıklamaya yardım eder. Platon gerçekten önemli şeylerden - iyiliğin özü, tinin soyluluğu, insanlık - hiçbirinin temiz bir müsvedde defterine özene bezene yazılan özdeyişlere sıkıştırılamayacağını düşünüyordu. Paris'ten alınan gerçek tadın bir Baedeker rehberinden kayıp gitmesi gibi bu şeyler de bu tür özdeyişlerden kaçıp gider. Platon'un düşüncesine göre, bu tür kavramların anlamını öğrenmenin en iyi yolu, onları zaten bilen birine yakın yaşamaktır (tıpkı Paris'i tanımanın en iyi yolunun oraya gidip sokaklarda yürümek ve kaldırım kafelerinde oturup Seine kıyıları boyunca ve Luxenbourg bahçelerinde gezinmek olması gibi). İnsan böyle yüce-ruhlu bir adamla uzun süre boyunca birlikte yaşarsa, onun bildiği şeyi öğrenip kavrayabilir -biçimsel dersler ya da hatta büsbütün örnek alma yoluyla değil, fakat bir tür entelektüel ve ahlaki kaynaşma yoluyla. Bu doğrudan deneyim olurdu. Platon böyle bir doğrudan deneyime katılacak kadar talihli olmayanlara adeta o deneyimin bir taklidi olan bir mit sunuyordu- mit deneyimin bir betimi değil, fakat deneyime sanatsal bir çağrıdır." (Peterson, 2006: 200)

Doğrusu hem Sokrates hem de Platon bir kürsünün arkasında ders verdikleri için değil, toplumsal yaşamın zemininde

felsefe yapmanın imkânını ortaya koydukları için filozof kimliği kazanmışlardır. Özellikle Sokrates basit ve bütünüyle insani bir yaşam sürmüştür. İlkçağda felsefe, hem söylem hem de yaşam biçimidir, bu ayrılmaz ikili bilgiğe ulaşmaya çalışır ama ona asla erişemez. Yaşam biçimiyle söylem de sanki biri uygulama diğeri de kuramış gibi karşı karşıya getirilmemelidir. Söylemin dinleyicinin veya okurun üzerinde belli bir etki yaratması ölçüsünce uygulamacı bir veçhesi vardır. Yaşam biçimiyle elbette kuramsal olamaz ama tefekküre yönelebilir. (Hadot, 2011: 14). Platon'un Şölen'indeki diyalogda önerdiği "filozof" tanımı üzerinde Sokrates'in kişiliğinin tayin edici bir etkisi olmuştur. (Hadot, 2011: 33).

Sokrates'in görevi insanların bilgisizliklerinin bilincine varmalarını sağlamaktır. Burada bilgi kavramındaki bir devrimden söz edebiliriz. Sokrates'in diyalog halinde olduğu kimselelere bakıldığında sıradan insanlar yerine özellikle 'bilgili' ve 'kültürlü' olduğu düşünülen insanları görmektediriz. Sokrates için bilgi, öncelikle yazılabilen, iletilebilen veya satılabilen hazır bir öneriler ve formüller bütünü değildir. Şölen'in başında da belirtildiği gibi Sokrates geç gelir, çünkü ayakta ve hareketsiz halde, 'ruhuyla baş başa' tefekküre dalmıştır. Salona girdiğinde, ev sahibi Agathon, "Sana temas ederek sende uyanan bilgelikten ben de yararlanabileyim," diyerek Sokrates'in yanına oturmasını rica eder. Sokrates ise buna, "Bilgi, doludan boşa doğru akabilen bir şey olsaydı ne büyük mutluluk olurdu," diye karşılık verir. (Platon, 2013: 174d-175d) Buradan söz konusu edilen bilginin, sözle veya yazıyla hazırlanmış, tamamlanmış ve aktarılabilen bir içerik olmadığı anlaşılmaktadır.

Sokrates'in yer aldığı diyaloglarda sorgulanan şey, sahip olduğumuzu sandığımız bilgilerden çok benliğimizle yaşamımızı yöneten değerlerdir. Böylece muhatap kendi benliğinin bilincine varır, kendi kendini sorgulamaya koyulur. Demek ki gerçek sorun şunu ya da bunu bilmek değil, şu veya bu biçimde var olmaktır (Hadot, 2011: 39). Savunma'da Sokrates bunu şu sözlerle dile getirmektedir: "İnsanların çoğunun kaygılandığı

konularda hiçbir kaygım yok; para işleri, malların idaresi, askeri görevler, toplum önünde hitabet başarısı, yargıçlık, siyasi ortaklıklar, ayrılıklar. Ben kendimi bu yola değil... olabildiğince kusursuz ve akılcı olmanız için her birinizi sahip olduğunuzdan çok ne olduğunuzla ilgilenmeniz konusunda ikna etmeye çabalamaya adanmakla en büyük iyiliği yapacağım." (Platon, 2015a: 36c).

Buradaki bilgisizlik ve bilgi kavramları hakkında değil, değerler hakkındadır. Bilgi, aynı zamanda bir yaşam bilgisi olup bize neyin tercih edilip neyin edilmeyeceğinin bilgisini de verir. Aslında Sokrates'in diyaloglarına rehberlik eden bilgi bu bilgisidir: "Eğer birisi itiraz ederek (öyle olmadığı halde) kendisi hakkında kaygı duyduğunu söyleyecek olursa, onun yakasını bırakıp çekip gideceğimi sanmayın. Hayır, ona sorular soracağım, onu inceleyeceğim, onunla enine boyuna tanışacağım. Ve eğer, ne derse desin, erdem sahibi olmadığından emin olursam, çok değerli olana az değer vermesini, az değerli olana çok değer vermesini eleştireceğim." (Platon, 2015a: 29e) Bu değer bilgisinin kaynağı Sokrates'in iç deneyimidir, tüm benliğiyle yaptığı bir seçimin deneyimidir. Burada da bilgi yalnızca içten gelen kişisel bir keşfe kaynaklık etmektedir. (Hadot, 2011: 43).

Böylece, tüm İlkçağ boyunca Sokrates ideal filozof modeli olarak kalacak, eseriye sadece kendi yaşamı ve ölümü olacaktır. Plutarkhos 2. Yüzyılda (M.S.) Sokrates'le ilgili şunları dile getirmiştir: "İnsanların çoğu felsefeyi yüksek bir kürsünün üzerinde tartışmak ve metinler üzerine dersler vermek olduğunu sanır. Ancak bu insanların hiç anlayamadıkları şey, felsefenin kesintisiz bir biçimde günün her saatine uygulandığı gerçeğidir. Sokrates'in dinleyicilerini oturtacağı basamakları yoktu, kendisi de bir hocalık kürsüsünde oturmuyordu; öğrencileriyle tartışmaya veya gezinmeye ayırdığı belli saatleri de yoktu. Ama o, öğrencileriyle şakalaşarak, bazen de onlarla içki içerek ya da onlarla savaşa veya Agora'ya giderek, son olarak hapse girerek ve zehri içerek felsefe yapmıştı. O, her zaman ve her yerde ve yaptığımız her şeyde günlük yaşamın bizlere felsefe yapma

olanakları sunduğunu gösteren ilk filozoftu.” (Hadot, 2011: 47-48).

Sonuç olarak Antik Yunan geleneğinde bilgi, tamamlanmış, kavramsal ve kuramsal niteliklerin taşımaktan çok bir yaşam, bir beceri bilgisi olarak öne çıkmaktadır. Platon’un Şölen’de çizdiği filozof tipi de böyle bir Sokrates figürü ortaya koymaktadır. Hakikatin bilgisi sophia ile eylem temelli iyyinin bilgisi phronesis, Sokrates’in şahsında bir ve bütün olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

İnsan sorununa Sokrates ve Platon özelinde baktığımızda insan hayatı ve insanlık tarihi için aşkın ve objektif bir amacın öngöröldüğüne tanıklık etmekteyiz. Sokrates ve Platon’un insan doğası kuramının temel ve kalıcı özelliği, toplumsal bir varlık olduğumuzu göstermesidir.

Sokrates nasıl yaşamamız gerektiğine dair rasyonel sorgulamayı kapsayan bir gelenek başlatmıştır. Sokrates’in düşüncesine baktığımızda onun, insanı kendisine ussal bir soru sorulduğunda ussal bir yanıt verebilen bir varlık olarak tanımladığını söyleyerek özetleyebiliriz. Sokrates’in kendinden sonraki düşünörlere ilham veren tarafı, sadece mantığımızı dikkatli ve sistematik bir şekilde kullanmamız halinde hem gerçeğin bilgisini hem de bilgece yaşamın yollarını keşfedebileceğimizi vadedmesidir.

Platon, insan doğasının insanın ‘ruhunda’ olduğunu belirtir. Bu nedenle İnsan doğası değişmezdir ve böylece ahlakî değerler de değişmezdir. Platon’un insan doğası kuramının temel ve kalıcı özelliği, toplumsal bir varlık olduğumuzu göstermesidir. Platon’a göre fert, içinde yaşadığı devletin karakterini aksettirir. Bundan dolayı, insanı kavramak için, onun içinde yaşadığı toplumu göz önünde tutmak gerekir. Platon'a göre, insan topluluklarının gerçek anlamını kavramak ve onu gerektiği şekilde düzenleyebilmek için, ilkin, astronomik kosmos'u kavramış olmak gerekir. Çünkü uyum ve düzen kavramlarının

anlamını bilmek, ancak öncesiz ve sonsuz bir düzenin ifadesi olan astronomik Kosmos'u kavramakla mümkün olur. Bu suretle devlet, astronomik Kosmos'un yeryüzündeki bir modeli olmalıdır. Devlet içinde yaşayan fertse, devletteki bu uyum ve düzeni kendi ruhunda gerçekleştirmelidir.

Sokrates ve Platon bilgi ve erdem arasında özdeşlik ilişkisi gözetmişlerdir. Gerçekte salt bir erdem, insan için gerçekten iyi olana, onun ruhunun sağlık ve uyumuna gerçekten katkıda bulunmaya yönelik içgörü ya da bilgidir. Bununla birlikte daha da önemli bir sonuç erdemin öğretilerle öğretilebilir olmasıdır.

Kaynaklar

- Aristoteles (1997). *Nikhomakos'a Etik*. (Çev. Saffet Babür). İstanbul: Ayraç Kitabevi.
- Birand, Kâmiran. (1958). *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Cassirer, Ernst. (1980). *İnsan Üstüne Bir Deneme*. (Çev. Necla Arat). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Copleston, Frederick. (1997). *Bölüm Felsefe Tarihi: 1a: Ön-Sokratikler ve Sokrates*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Günay, Mustafa. (2006). *Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu*. İstanbul: İlya Yayınevi.
- Jones, W. T. (2006). *Batı Felsefesi Tarihi 1: Klasik Düşünce*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Platon (1997). *Phaidon*. (Çev. S. Kemal Yetkin & H. Ragıp Atademir). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Platon (2011). *Devlet*. (Çev. Sabahattin Eyuboğlu & M. Ali Cimcoz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon (2015a). *Sokrates'in Savunması*. (Çev. Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Platon (2015b). *Timaios*. (Çev. Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Platon (2017). *Phaidros*. (Çev. Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Özkan, Fatih. (2013). Sokrates'in Entelektüalist Ahlakı. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 33-53.

- Russ, Jacquelin (Ed.) (2011). Kurucu Düşünceler. *Felsefe Tarihi*. (Çev. İsmail Yergöz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stevenson, Leslie. (2005). *Yedi İnsan Doğası Kuramı*. (Çev. Necla Arat vd.). İstanbul: Say Yayınları.
- Stevenson, Leslie vd. (2018). *İnsan Doğası Üzerine On Üç Teori*. (Çev. Damla Tanla). İstanbul: The Kitap Yayınları.